

SZEMLE

HŰSZ ÉV IRODALMA

Sveta Lukić: *Savremena jugoslovenska literatura (1945—1965)*. Prosveta kiadás, Belgrád, 1968

Ha ennek a könyvnek a vizsgálatában abból indulunk ki, amit a szerző művének céljáról mond, hogy tudniillik „bizonyos anyagot” kívánt szolgáltatni, sőt elvégezni „egy jövőd irodalomtörténet előmunkálatainak egy részét”, akkor megállapíthatjuk, hogy Lukić bizonyos dolgokat — irodalmi irányzatokat, jelenségeket, műveket, alkotókat — igyekezett a megfelelő helyre tenni, megkereste helyüket egy átfogó vázlaton, amely már majdnem körképe egy korszak irodalmának. Ezzel megkönnyítette a munkáját azoknak, akik egyszer majd felméri e két évtized jugoszláv irodalmát, azoknak, akik már nem mint kortársak, hanem irodalomtörténeti távlatból értékelik ezt az időt és irodalmát. Persze az ő feladatuk lesz annak eldöntése is, hogy Sveta Lukićnak mennyire sikerült véleményével, ítéleteivel megközelíteni az igazságot a maga korának irodalmáról.

Sajátossága ennek a könyvnek, hogy kortárs szól benne a kortárs irodalomról, s természetes, hogy nem lehet teljesen objektív, elkerülhetetlen, hogy ebben vagy abban a tekintetben elfogult legyen. De valószínűleg ennek köszönhetjük, hogy kimond néhány eddig elhallgatott vagy csak halkán kimondott igazságot a mai jugoszláv irodalmakról, az irodalmi életéről, a jelenleg alkalmazott kritériumokról. Erénye ennek a műnek a merészsége is, a kísérletező kedve, a maga külön mércéje. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ez a könyv kísérlet, próbálkozás egy irodalmi helyzetnek és egy időszaknak a felmérésére. Sok adatot és tény tartalmaz (habár adatainak egy része téves, pontatlan, s amit közöl, az részben hiányos), figyelme mindenre kiterjed, s megpróbálja elvégezni a háború utáni jugoszláv irodalom periodizációját, ami azért is jelentős, mert erre még senki sem vállalkozott. Sok szempontból tehát úttörő munka Sveta Lukić műve.

Ezzel szemben áll, hogy Lukić sokszor egyszerűsít, kategorizációja helyenként téves (pl. a szerb irodalomba csak a Belgrádban kiadott művek íróit sorolja), több megállapítása vitatható (pl. hogy a háború utáni jugoszláv irodalom semleges), irodalmi jelenségek megítélésében egyoldalú, felületes (pl. két év jugoszláv prózájának bemutatásához csak a belgrádi Prosveta kiadásában megjelent könyveket veszi tekintetbe.) Ami egy ilyen

mű esetében nagyon fontos, majdnem döntő: apparátusa nem megbízható. Nagyon hiányos könyve jelentősnek és érdekesnek ígérkező része, az 1945 és 1965 közötti jugoszláviai irodalmi élet naptára. Pontatlanok az írók életrajzi és könyvészeti adatai. Sok neves író kimaradt a bio-bibliográfiai részből. (A jugoszláviai magyar írók közül Ács Károly, Gál László, Major Nándor, Fehér Ferenc és Sinkó Ervin szerepel itt, részben téves adatokkal, hiányosan, egy Bori Imréről, Herceg Jánosról vagy Szirmai Károlyról pedig nem tud Lukić — hogy a fiatalabb írónemzedék tagjairól ne is beszéljünk. Az előbb említett naptár, habár 1965-ig megy el, nem említi az *Új Symposiont*, amely épp abban az évben indult meg: a Híd-*díjról* sem tesz említést a könyv.)

Abban a törekvésében, hogy az irodalomnak a provincializmustól, regionalizmustól való szabadulása fontosságát, szükségszerűségét hangsúlyozza, Lukić szem elől téveszti nemcsak a jugoszláviai irodalmak közötti árnyalati különbségeket, hanem a lényeges dolgokat, tényeket is, amelyek ugyan nem irodalmi jellegűek, de döntő módon hatnak az irodalomban. Közben általánosít, és eléggé meg nem határozott fogalmakkal (pl. „jugoszláv perspektíva”) operál. Kiindulópontja és kritériumának elvi alapja egyébként helyes, mint ahogy elfogadhatjuk bizonyos irodalmi ambíciókról mondott elmarasztaló bírálatát is.

A *Savremena jugoslovenska literatura* minden mulasztása, tévedése ellenére érdekes könyv. Vonzó könyv. Vitára, ellentmondásra ingerlő, kutatásra serkentő mű. Már csak hibái miatt is hasznos, tanulságos munka. Néha igazat kell adnunk neki, máskor felbosszant egyoldalúsága, felszínessége. Helyenként ragyogó esszé magaslataira emelkedik, néhol a publicisztika színvonalára süllyed. Hangja, állásfoglalása egyéni, értékrendszere különös, sokszor szélsőségesen szubjektív. Lukić ebben a könyvében — eddigi műveivel ellentétben — sokszor vétkesen felületes, de sohasem rosszindulatú. Amennyire fel kell neki rónunk hibáit (akármilyen jellegűek), el kell ismernünk, hogy ötletei, gondolatai, értékelései nemcsak eredetiek, hanem munkára, kutatásra, elmélkedésre ösztönöznek.

Ha már eddig is születtek volna a Lukićéhoz hasonló művek, ennek a könyvnek is kevesebb hibája volna. S az ilyen könyvekre szükség van. Nélkülük sohasem érünk el a szintézishez.

(TL)

K O R K É P É S A R C K É P E K

Kodolányi János: *Visszapillantó tükör*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1968

Kodolányi János majd öt évtizede aktív és jelentős szereplője a magyar irodalmi életnek. Az irodalomban való föllépésétől az ötvenes évek végéig terjedő időszakról mondja el emlékeit, élményeit ebben a könyvben. Viszszatekint arra, amit maga mögött hagyott, múltjára, élményeire s azokra, akikkel életében találkozott; barátaira, munkatársaira, ellenfeleire — kortársaira. Eseményekkel zsúfolt a kor, melyről szól: történelmi idők voltak — élhetnék a frázissal. Kortársai az új magyar irodalom nagy alak-

jai: Móricz Zsigmond, József Attila, Szabó Lőrinc; kiemelkedő közéleti férfiak, politikusok, publicisták; egy történelmi személyiség: Bajcsy-Zsilinszky Endre. Az idő s az emberek tehát izgalmas anyagot szolgáltatottak a visszaemlékezőnek.

S ő mindent elmond, amire emlékszik, apró, magánjellegű esetektől történelmi jelentőségű eseményekig. Emlékeit egy-egy névhez, alakhoz fűzi. Móricz Zsigmondról, Bajcsy-Zsilinszkyről, József Attiláról, Szabó Lőrincről s egy seregnyi más emberről, a magyar közélet és irodalom többé vagy kevésbé kiemelkedő alakjairól emlékezik meg. Mindezt egy olyan keretbe állítja, hogy a kort, a közállapotokat is körvonalazza, éreztesse, jellegzetes vonásait hangsúlyozza. Korkép is tehát, amit fest, s ebben a korképben, melyet néhány újságcikkyszerű írás tesz teljesebbé, igen sok az arckép. A *Visszapillantó tükör* egyik értéke épp az, hogy megtaláljuk benne négy évtized ismert alakjainak portréját — és a szerző önarcképét is. Mint minden arcképfestő, Kodolányi is a maga módján ábrázol, s ezért az olvasó nemegyszer csalódik, kiábrándul vagy lelkeseedik egy-egy portré láttán.

Kodolányi emlékezéseit nagy érzések és indulatok hatják át: a szeretet, a szenvedélyes ragaszkodás és az ellenszenv. Csodálatos lelkesedéssel ír Bajcsy-Zsilinszky Endréről vagy Szabó Lőrincről; de néhány ember iránti ellenszenvét nem tudja leplezni. Portréit talán épp ezért nem tekinthetjük eléggé hiteleseknek. Hisz ha tudjuk — s tőle magától tudjuk meg —, hogy Móricz Zsigmonddal hogyan végződött barátsága, kétségessé válik az, amit róla ír. Ha tudjuk — s ezt is ő közli velünk —, milyen összetűzéseit voltak Zilahyval, tárgyilagosnak tarthatjuk-e, amit róla mond? S nemcsak a nagyokkal van így, a kevésbé jelentős alakokkal még inkább.

Ezért aztán önarcképét sem fogadhatjuk fenntartás nélkül. Amennyire kritikus másokkal szemben, amilyen kegyetlenül le akarja leplezni kortársait s elmondani róluk a maga igazságát, annyira túlzottan szép színekben festi a maga szerepét, munkásságát, jellemét, üldözöttnek, már-már vértanúnak tüntetve fel önmagát. Bármennyire tiszteljük Kodolányi irodalmi munkásságát, akármilyen nagyra értékeljük alkotásait, s habár elismerjük a *Visszapillantó tükör* erőnyeit, amit ebben a könyvben önmagáról és műveiről mond, azt túlzottnak kell tartanunk. Ilyenkor patetikus, önmagát igyekszik igazolni, megvédeni tetteit, és elveit — melyekről nem mindig volt kedvező mások véleménye — helytállóknak bemutatni, túlságosan el van ragadtatva magától és műveitől. („Az *Égő csipkebokor* nemcsak anyagban gazdag mű, hanem szellemiekben is egyike a legkiválóbb munkáknak, nemcsak, amelyeket én alkottam, hanem, amelyeket egyáltalán az európai irodalom alkotott.”) S van még néhány hasonló példa a könyvben.

Amellett, hogy valóban érdekes adatokat tudunk meg Kodolányitól írókról, irodalomról, közállapotokról, vannak dolgok, amelyek mégsem a nyilvánosság elé valók. Leír olyan eseteket, amelyeknek szereplői — az egy Kodolányi kivételével — már nem élnek; s épp rájuk nézve roppant kellemetlen dolgokat tudunk meg — az egyetlen élő részvevőtől. Tanú nincs. A halottak nem védekezhetnek, nem bizonyíthatnak, nem cáfolhatnak.

Ami ebben a könyvben érték és érdekesség, ami leköti az ember figyelmét, s ami méltó is a figyelemre, az egy általános kép a két háború közötti magyar irodalomról, az írók helyzetéről, az a kép, mely az egyes

írások háttereként szereplő részletekből, mozzanatokból áll össze. A másik — egy egész írás, Finnországról. Finnországi tartózkodásáról Kodolányi remek útirajzban számol be. Az útleírás műfajának gyönyörű példája ez. Kodolányinak sikerült nemcsak szemléletes, igazán élvezetes leírást adni a finnek életéről és hazájáról, hanem megragadta és kifejezte a lényegest, megérezte a finn nép sorsát, szellemét, s megörökítette az ország színeit és levegőjét.

Amikor A csend országában című útirajzot vagy Az utolsó romantikust olvassuk, vagy a Chohnokyról vagy a Szabó Lőrinc lírájáról szóló írással ismerkedünk, a meglegedettség érzése tölt el bennünket. Vannak azonban mondatok, bekezdések, egész cikkek is, amelyek a tárgyilagosságot kedvelő olvasóból elégedetlenséget, rosszallást váltanak ki. Ez a két szélsőség jellemzi Kodolányi emlékezéseit, s valószínűleg ebben nyilatkozik meg legjobban egyénisége: a torzításokból így áll össze szemünk előtt az ő arcképe is.

(TL)